

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ ORTAÖĞRETİM KURUMLARI DERS PROGRAMLARINDA SANAT EĞİTİMİ OLARAK RESİM DERSİ

Arş. Gör. Faruk ÖZTÜRK*

I. GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu II. Meşrutiyet dönemi ortaöğretim kurumlarındaki Resim derslerinin içerik analizinden oluşmaktadır. Bunu yaparken dönemin siyasi ve sosyal açıdan kısaca ele alınması da çalışmanın başında verilmiş, II. Meşrutiyet dönemi eğitim anlayışının değerlendirilmesi de aynı zamanda yapılmıştır.

Ortaöğretim kurumları ders programlarında yer alan resim dersinin konuları olduğu gibi günümüz Türkçesine aktarılmış, kurum bir bütün olarak ele alındığı için yalnızca ortaöğretim değil, kurum bünyesinde yer alan ilköğretim programlarına da konu içerisinde değinilmiştir. Bu çerçevede dönemin ortaöğretim kurumlarını oluşturan İdadi, Sultani ve İnas (Kız) Sultanisi programları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Anlayışına Genel Bir Bakış

Türk toplumunun batılılaşma ve/veya çağdaşlaşma sürecini tarih olarak belirli bir noktadan başlatmak oldukça güçtür. Fakat bu oluşumu tanımlayabilmemiz açısından belirli tarihi dönemlerin yaşanmış olduğunu da belirtmemiz gerekmektedir.

Türk çağdaşlaşma süreci, genel kaniya uygun olarak 18. yy. başları olarak ele alındığında, bu yüzyıl aynı zamanda Avrupa'nın ekonomik hayatında ilerlemenin meydana geldiği zamana rastlar. 1720'den sonra yeni sanayi uyarılığının ilk aşamasına giren Batı'nın Osmanlı ülkeleri üzerindeki etkileri 18. yy. ve 19. yy. ilkçeyreğinde kendini gösterecektir (Berkes, 1978, s. 43). Osmanlı devleti yanibaşında gittikçe güçlenen yeni bilim ve tekniği ile Batı uyarılığına bir noktadan sonra ilgisiz kalamazdı, kalamadı da. Nitekim 18. yy. sonlarından başlayarak Batının başta tekniği olmak üzere bir takım düşünceleri, görüşleri ve kurumları ister istemez benimsenmeye girişildi. Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet bu girişiminin politik alandaki görünümleridir (Gök-

* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.

berk, 1981, 3-4).

Osmanlı imparatorluğunun içinde bulunduğu yenileniş döneminde ilerleyen Batı'nın farkedilmesi bazı tartışmaları da ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte toplumsal yapı değişikliklerinin, çağdaş Avrupa uluslarının doğuşuna benzer bir dönüşüm olmamakla beraber birçok geleneksel müesseselerin, tutumların, alışkanlıkların ve zevklerin çözülüşü üzerine etkileri olmuştur (Berkes, 1978: 258). Genelde Batı uygarlığı ve İslam uygarlığı adına iki kutup arasında gerçekleşen tartışma ve bocalama özellikle II. Meşrutiyet döneminde görülmektedir.

II. Meşrutiyet döneminde alışkanlıklara karşı çevrilen ilk isyan gösterilerinden sonradır ki yavaş yavaş eğitim-öğretim anlayış ve uygulamalarında da zihniyet değişikliği, Tanzimat döneminin "maarif" anlayışından farklı bir "terbiye" anlayışının gelişmeye başlamasıyla kendini gösterir.

Başta gelen yenilik, Tanzimat'ın münevver öğretmen tipinden farklı olarak profesyonel öğretmen tipinin gelişmesi oldu. İlk kez toplum içinde öğretmen bir meslek adamı, bir yetiştirme uzmanı olarak tanınmaya başlandı. Subay, doktor, hakim vs. gibi, muallim de bir fennin uygulayıcısı olacaktı. Öğretmen yetiştiren okullar, öğretmen sayısı, genç öğretmen ve onun için meslek yayınları bu dönemin yenilikleri olmuştur (Berkes, 1978, s. 446). Bu eğitim görüşünün en tanınmış temsilcisi olan Satı Bey (1879-1968) "*Fenni Terbiye*" adlı eseriyle pedagojik anlamda öğretim görüşünün öncülüğünü yapmıştır.

Meşrutiyet döneminin eğitim anlayışında diğer önemli bir nokta ise, eğitim çocuğu çevresinin etkilerine karşı yeni bir insan olarak yetiştirecektir. Öğretmenin görevi sadece okutmak ve ezberletmek, dayak atmak olmayacak, fikirce, ahlakça yetiştireceklere örnek olacaktır.

Meşrutiyet dönemi siyasi hayat ve fikir hareketlerinde meydana gelen canlanma, yayının özgürlüğü kavuşması gibi özgürlük ortamının etkileri dönemin eğitiminin temel özelliklerine yansımıştır. Dönemin başında Meşrutiyetin ilanı ile beraber aşırı hürriyetçi bir hava ortaya çıkmış, bu okullara da yansımıştır. Bu nedenle okullara önceleri hürriyetçi mektepler dendiği olmuştur. Ayrıca programlara sosyal ve siyasal içerikli, hayata dönük bazı dersler girmiştir (Akyüz, 1995, s. 229-230). Özellikle ilköğretim ilk kez olarak önem verilen bir eğitim basamağı oldu. Bu okullarda oyun, koşma, konuşma, gülme, ses eğitim öneleri cezalandırılacak suçlardı (Berkes, 1978, s. 454).

Çağdaş Türkiye'nin oluşum sürecinde Batıcılık kampında yer alan Satı Bey, Tefik Fikret ve İ.H. Baltacıoğlu (1886-1978) gibi eğitimciler, eğitimin yeni bireysel kişiler yetiştirilmesi düşüncesinin öncüleri olmuşlardır.

Tevfik Fikret, ekonomik ve sosyal ilerleyiş için şart olan yeni bir eğitim sistemine rehberlik edecek bir eğitim kurulu kurmayı bile tasarlıyordu. Düşündeki "Yeni Mektep" yetişecek genç kuşaklara toplumun geleneklerinden sıyrılarak bir eğitim verecekti. "Yeni Mektep"te müzik, resim ve geziler programların önemli yanları olacaktı (Berkes, 1978, s. 447). Bunun yanında toplumun içine düştüğü krizin ve ardarda gelen yenilgilerin nedenini, toplumun geleneklerinden ve dinden kopuşu olarak gösteren İslamcı kutupta ise çözüm olarak okul programlarında eğitimin İslamlık temeline dayalı olması ve sağlam bir ahlak eğitimi verilmesi gereği tartışılmaktaydı. Hatta parlamentoda bir üye okullarda sadece Kur'an okutulmasını bile teklif etti (Berkes, 1978, 446). Diğer taraftan eğitimin "milli" olmasını savunan diğer bir anlayışın da bu tartışmalara katıldığını görmekteyiz.

Sanat Eğitimi Anlayışındaki Gelişmeler

Sanat eğitimi yalnızca sanatı meslek edinebilecek düzeyde özel yeteneği olanlara yönelik olmayıp, aileden, okul öncesinden başlayarak yaşam boyunca çeşitli aşama ve basamaklarda sürdürülecek bir eğitsel süreçtir (San, 1990, s. 246).

Bu sürecin okul programlarında ve eğitim kademelerinde başlaması bizde 1773 yılında açılan Mühendishane-i Bahri Hümayun programında ilk kez resim dersine yer verilmesiyle gerçekleşmiştir.

Osmanlı da Batı'ya açılan ilk pencere olan bu okulun programı günümüzün ilk ve kısmen ortaöğretim düzeyindeydi. Okulun 2. sınıfı programında Resim dersine yer verilmiştir (Akyüz, 1995, s. 125). Batıya dönük resim sanatının öncüleri, temele ilk harcı koyanlar asker kökenli ressamlarımızdır. Bu okulların programlarında resim dersine de yer verilmesindeki amaç sanatçı, ressam yetiştirmek değildir. Asıl amaç teknik resim, kroki, harita vs. çizmesini bilen subayları yetiştirmektir (Erol, 1983, s. 74).

Askeri okulların sanat yaşamımızdaki işlevi, Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi (1892)'in kurulması ve ilk mezunlarının verildiği dönemlere kadar sürmüştür.

Bu dönemde resim ve heykel gibi toplumca yadırganan şeylerin öğretimini yapacak bir okulun açılması cesaret sayılacak ileri bir adımdır.* II.

* Çünkü, daha sonra bu dönem tartışmaları içinde İslamcılar Batılılaşma hareketinin doğurduğu birçok yeni iktisadi, bedii ve fikir hareketlere saldırarak bu hususta "Tiyatro ahlaksızlık yuvasıdır ve kadınlar sahneye çıkamaz" şeklinde fetvalar aldılar, ayrıca Güzel Sanatlar Akademisinde modellenmiş resim ve heykel yapılmasına karşı itirazda bulunmuşlar, seslerini yükseltmişlerdir (Ülken, 1992, s. 203).

Meşrutiyet döneminde darülbedayi (Tiyatro Mektebi, 1914) ve Darüelhan (Konservatuvar, 1916) açılmış ve diğer eğitim kurumlarının programlarına da resim, müzik, eliş gibi sanat eğitimi ağırlıklı dersler iyice yerleşmiştir.

Eğitimde güzel sanatların önemini ilk ileri süren ve savunan eğitimciler arasında İ.H. Baltacıoğlu'nun önemli bir yeri vardır. Gerçek toplumsal kuruluşu ressamlar, şairler, tiyatro sanatçıları, müzisyenlerin çabalarında görür (Akyüz, 1995, s. 275). Baltacıoğlu, Darümuallimin'de eliş öğretimi yanında resim öğretiminin de yeni anlayışa göre verilmesini ve memleket çapında kabul görmesini ister. O, bunun sebebini sanata inanmasına bağlar ve bu konuda şöyle der: "Sanat kültürünü yaymaz ve kökleştirmesek milli ve insani kültürümüz gelişmeyecektir diyorum. Bunu ne ile sağlarız? Bu resimdir" (Tozlu, 1989, s. 13). Baltacıoğlu resim konusunda çocuğun yaratıcılığını ve özgürlüğünü esas alır ve bu konuya pedagojik gerekçelerle yaklaşır. Canlı ve somut konulardan hareketle geometrik resim anlayışını reddeder. Düşüncesini benimsetmek için bu konuda makale ve eserler yazarak böylece yeni resim anlayışının propagandasını yaymaya çalışmıştır.

Bu dönemin eğitim programlarında görülen yönelmelere, dönemin siyasal ve toplumsal havasının, eğitimcilerinin, edebiyatçılarının, düşünce ve eserlerinin etkisi şüphesiz ki sözkonusudur.

Baltacıoğlu daha sonra yazdığı birçok makalesinde de ilk ve ortaöğretim programlarında resim, müzik, elişleri gibi sanat eğitimine dair derslerin yer alması gereğinin mahiyet ve amacını şu şekilde ifade eder: İlk önce güzel sanatlar öğretimini içerik ve gayeleri itibariyle üç kısma ayırmak gerekir.

1. İlk ve orta mekteplerde ve daima umumi mahiyette kalan pedagojik öğretim

2. Sanayi-i Nefise Mektebi gibi yüksek ihtisas mekteplerinde yapılan sırf sanatsal öğretim

3. Diğer ise endüstri meslekleri hedef edinen teknik öğretim

Pedagojik Öğretim: Bu öğretim ilk ve orta okullardaki resim ve eliş, müzik vs. derslerinden ibarettir. Bu tür öğretimin amacı, sanayi-i nefise mekteplerinde olduğu gibi sanatkar yetiştirmek değildir. Asıl amaç insani fikirlerin, manevi hislerin oluşumuna hizmet etmektir (Baltacıoğlu, 1992, s. 246). Öğrencinin eşyayı iyi anlamasını, iyi görmesini sağlamaktır. Yani ruhun incelenmesi, estetik zevkin oluşumunu sağlayacaktır. Zaten genelde sanat öğretiminin büyük gayelerinden biri de, ruhun eğitimidir. Çocuk, musiki dersi

alacak müzisyen mi olacak? Resim dersi alacak ressam mı olacak? Efendiler çocuklarınız ne müzisyen ne ressam ne nakkaş ne de canbaz, sadece "adam olacak" (Baltacıoğlu, 1932, s. 235-237) şeklinde okullardaki sanat eğitiminin asıl amacını da belirtmiştir. Diğer bir yazısında ise;

...bazı irfanlar vardır ki pek az kimse aleyhinde konuşur, müzik, resim, eliş gibi fakat pek az hükümet adamı, pek az eğitimci ona lüzumu kadar yer verir. Şu halde iki ihtimalden biri ya bu dersler gerçekten lüzumsuz şeylerdir yahut onların lüzumu kadar takdirden bu kimseler acizdir. İşte Meşrutiyetin başlangıcından beri resim, eliş, müzik sahasında yaptığımız mücadele bugün milli irfanımızın bu bilimlerle, bu sanatlarla yeteri kadar ilgili olmadığıdır. Şu halde biz programlar, dersler vs. her ne iddia edersek edelim gerçekte hayatımız, milli kültürümüz bu irfanın feyizli tesirlerinden ve yaratıcı hamlelerinden mahrumdur. Biz 20. asır Türkleri yeni neslin ruhunu müzik, eliş, resim ile yetiştirmeyi bilmiyoruz (Baltacıoğlu, 1932, s. 237).

diyerek sanat eğitimi anlayışını yansıtmaya çalışır.

Okul Programlarında Resim Dersi ve Müfredat Konuları

Batılılaşma süreci içerisinde yüzünü Batı'ya çevirmek suretiyle çağdaşlaşma çabası içine giren ülkemizde dar bir çevrede de olsa artık sanata ilgi duyanlar görülebiliyordu. Bilim, teknik ve sanatta ortaklaşa gelişmeyi sağlamak ileri bir toplum olabilmenin bir şartı olduğuna göre, bu anlayıştaki devlet adamları, aydınlar sayesinde, öğretim amacı sanata dayalı olan okulların açılması, okul programlarına sanat içerikli derslerin girmesi de kaçınılmaz olarak gerçekleşmiştir.

Resimin, çağdaşlaşma tarihimiz içerisinde ilk olarak ders niteliğinde "mühendishane"lerin programında yer aldığı belirtilmişti. Daha sonraları ise başlıbaşına bir sanat kurumu olarak Türkiye'nin güzel sanatlar alanındaki çağdaşlık bilincini simgeleyen bir kurum görüntüsünü veren Sanai-i Nefise Mektebi Alisi'nin açılışı, özellikle "resim" sanatının yerleşmesine büyük katkı sağlamıştır.

Bütün bunların dışında bu gelişmelere paralel olarak Meşrutiyet dönemi ortaöğretim kurumlarını oluşturan İdadi ve Sultanilerin (hatta iptidailerin) ders programlarında sanat eğitimi olarak nitelendirebileceğimiz Resim, Müzik, Eliş gibi dersleri gösterebiliriz.

İlk olarak Saffet Paşa (1814-1883) zamanında çıkarılmış olan Maarif-i Umumiye Nizamesi'nde İdadi ve Sultanî mektepler için düşünülmüş olan muntazam bir müfredat programına rastlanmaktadır. Söz konusu programlar yetiştirilmek istenilen nesle verilmesi gereken dersleri belirlediği gibi toplumun kültür anlayışını ve aydın kitleyi yetiştirmek için gerçekleştirilmek istenen ana çizgileri de göstermektedirler (Yücel, 1995, s. 139).

Bu bağlamda konuya yaklaştığımızda dönemin ortaöğretim kurumlarının ders programlarında yer alan "Resim" derslerinin programdaki yeri ve içeriğinin ne şekilde oluşturulduğunu ortaya koyarken aynı zamanda dönemin ilköğretim basamağını oluşturan "İptidai Mektepleri"nin ve aynı seviyedeki Sultanilerin ilk devresi (devre-i iptidai-ilköğretim kısmı) ders programının da değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Programlarda Resim Dersi Müfredatı

1909-1910 (1325-1326) öğretim yılı için ihtisas komisyonu tarafından hazırlanan ve Meclis-i Maarif tarafından kabul edilen idadi okulların müfredat programlarında resim konusu özetle şu şekilde ele alınmıştır (Maarif-i Umu-miye Nezareti, 1327, s. 141-147).

İdadi ve rüşdiye okullarında resim dersinin gerçek anlamda öğretimi için ilk olarak resim öğretmenlerinin bilgili veya Sanayi-i Nefise mektebinden mezun ve resim tekniğini bilen, resim sanatının genel kurallarından olan fenni menazır (perspektif tekniği), usul-u gölge, leke hakkında mükemmel bir bilgiye sahip olması gerekir.

Rüşdiye üçüncü senesinde ise yine yukarıda bahsedilen biraz daha fazla gölgeli modeller üzerinde çalışmalar yapılacak, herhangi bir şeklin büyütlüp küçültülmesi yöntemi gösterilecek, geometrik şekiller hakkında geniş bilgi verilecek, daire müseddes (altıgen), muhammes (beşgen), kat'ı nâkıs (elips) vb. geometrik şekilleri resmetme ve pergel, cetvel vs. aletlerin kullanımı gösterilecektir.

İdadi sınıflarda okutulacak resim dersine gelince:

Mikap (küp), küre, yarımküre, üstüvane (silindir), piramit ve çeşitleri ile tahtadan yapılmış çeşme, köprü, vb. gibi şekiller.

İdadi ikinci sınıfında ise, birinci senede planlanan ve resim yapma yöntemini ve görüş tekniğini madde madde öğretmenin anlatması, bir mikabın (küpün) veya bir piramidin, ressamın çeşitli açılarına göre alacakları pozisyonlar öğretmen tarafından öğrencilere anlatılması... ve ressamlar için gerekli olan perspektifin nasıl ayarlanacağını anlatılması,

Öğrencinin renkler hakkında da yararlanabilmeleri, bilgi edinebilmeleri amacıyla sulu boya ile çizilen somut şekillerin önce bir renk, sonra gerçek renkleriyle boyanması ve şekillerin ışığa karşı özel ve tabii olan gölgelerinin gölgeleme kurallarına göre gösterilmesi ve gölge hakkında güneşe karşı ressamın alacağı çeşitli konumlar öğretmenler tarafından gösterilecektir.

1329 tarihli Mektebi Sultaniyenin Sınıfı İptidai ders programında Resim dersi şu şekilde yer almaktadır (Maarifi Umumiye Nezareti, 1329, s. 57-59) :

Mekatibi Sultaniyenin İptidai (ilköğretim) kısmı programında elişleri ile birlikte gösterilen resim, 1. 2. 3. 4. 5. sınıflarda 3'er saattir.

1. sene: (7-8 yaşındaki çocuklar için haftada 1 saat)

1. Hayali resim: Öğretmen tarafından konuları verilecek masal, hikaye, öykü resimleri.

2. Tabiattan resim: İnsan, hayvan, bitki, eşya resimleri

3. Ezber resim: Tabiattan yapılan eşyanın ezber olarak tekrarı

4. Tedrisi resim: Hesap hendese, lisan, tarih, coğrafya, eşya, ahlak derslerine ait konu resimleri

5. Serbest resim: Okul dışında yapılan resimler

6. Sınai resim: Makina resimleri, planlar, ayrıntıları, bina resimleri ve planları çizmek.

Sınıfı Taliye, 2. devre programında ise resim dersi, *Resim ve Resim Hattı* olarak yer almaktadır. Konular ise şu şekilde özetlenebilir :

Düzgün çizgiler ve daire resimleri yapabilmek için gerekli aletleri kullanma şekli: Cetvel, pergel, gönye kullanımı.

Düzgün yüzey üzerinde sade ve basit bir süslemeyi gösteren ve yalnız düzgün çizgilerden oluşan hendesi resimlerin aletlerle çizilmesi. Döşeme, büyük camlı pencere parke resimleri ve bu resimlerden bazılarının Çini mürekkebi ve boyalarla boyanması. Aynı zamanda bu sınıfta tabiattan resim ve serbest resim çalışmalarını da yapılacaktır.

Hendese derslerinde gösterilen resimlerin aletler yardımıyla yapımı düzgün yüzeyler üzerinde süsleme yapılan, düzgün çizgilerle dairelerden oluşan geometrik şekiller, parke, döşeme, mozaik, büyük camlı pencere resimleri, bu resimlerden bazılarının çini mürekkebi ve boya ile boyanması.

Boyamada en çok kullanılan karşılaştırmalı gölgeler, en basit daire hareketlerinden oluşan yüzeyin boyanması münhani (eğri çizgi, kabartma) resimlerin kalemle yapılması, makinaların resmi ve boyanması, en basit makinaların kısımları, bu kısımların rakamlar aracılığı ile kağıt üzerine nakli ve bunların boyalarla boyanması.

1915 tarihli programda *Resim ve Resmi Hattı ve Hendese* şeklinde iki ayrı

ders yeralmıştır. Resim dersi ayrı bir ders şeklinde programa girmesine karşın içeriğine hiç dokunulmamış, aynı konuların öğretilmesine devam edilmiştir (M. U. Nezareti, 1331, s. 47-49, 130-132).

Öğretmen yapacağı uygulamadan önce mutlaka model veya önce kendisinin çizdiği bir resim üzerinden sözlü olarak öğretim yapacaktır.

- **Düzgün şekillerin uygulanması için olan modeller:** Parke, döşeme, ağaç doğraması büyük camlı pencere, dokuma halı, dantela gibi modellerdir.

- **Mücessem şekiller için teorik ders modelleri ise:** Demir telden, alçıdan, ağaçtan oluşan bir takım geometrik cisim şekilleridir.

- **Uygulama modelleri :** Sandalye, masa, maşrapa, şeker kutusu, rende, el değirmeni, makaralar, menteşe, tekerlek, mandal, kilit, kapı tokmağı, kiremit vb. eşyalardır.

Öğretmen, bu eşyaların geometrik çizimlerini tahtaya çizerek öğrencilere teorik çizimini anlatacaktır.

- **Sanayii Nefise ve fenni mimariye ait modeller :** Gölge, perspektif gibi teknik bilgilerle, düzgün bir yüzey üzerine çizilmiş sınıai süsleme, mimari süsleme, saçak ve pervazlar, sütun başlıkları saksı ve vazo gibi resim modelleridir.

- **Makina modelleri :** Çok kullanılan küçük makineler, anahtarlar, vinçler, palangalar, çıkırlıklar, dişliler çeşitli makina parçaları gibi şekillerdir.

2. devre programı resim dersinde yine 1913 tarihli *Mekatibi Sultani Sınıfı Taliyesi* resim müfredatında yer alan konuların aynısına 1915 tarihli programda da yer verilmiştir.

1914 (1330) tarihli hazırlanan *Inas Sultanisi (Kız Lisesi) Sınıfı İptidai ve Taliye Ders Programında* ise Resim dersi şu şekildedir (M.U. Nezareti, 1330, s. 52-54, 125).

1. Devre : 1. ve 2. sınıfta 1 saat 3. 4. 5. sınıfta 2 saat olmak üzere erkek sultanilerin ilk devresinde yer verilen ders konularının aynısı bu programda da yer almıştır.

2. Devre : 6. 7. sınıflarda 2 saat, 8. 9. 10. sınıflarda ise 1 saat olmak üzere konular, ilkin sanata ait resimler;

1. Sınıflarda mevcut modellere göre resim yapmak.
2. Kullanılan eşyaların resimlerini yapmak.

3. Hayvan, bitki örneklerinin resimlerini yapmak.
4. Mimari modellerin resmini yapmak.
5. Öğretmen gözetiminde tabiat resimleri yapmak.

Sonra süsleme resimleri, iğne işlerine ait programda mevcut konulara dair süsleme resimleri, masa örtüleri, mefruşat süsleri.

- Ezberden kroki çizmek ve resim yapmak
- Sınıf haricinde serbest resim yapmak (kurşun kalem ve pastel boya ile).

1913 tarihli *Mekatibi İptidaiye Resim Dersi Müfredatında* ise (Altı ders-haneli ve muallimli ilkokullar) iptidai mekteplerin (ilköğretim okulları) müfredat programında yeralan resim dersi konularının, daha önce görülen Sultani ve İnas Sultanisi I. Devresinin (yani ilköğretim basamağının) resim müfredatı konularıyla aynı olduğunu görmekteyiz.

Bununla birlikte Devre-i Aliye 5. ve 6. sınıfta 2 saat olan programda da aynı konular yer almakla birlikte diğer programlarda rastlamadığımız farklı bir konu dikkatimizi çekmektedir.

İhtar : 6. sınıfın "tabiattan resim" derslerinde insan, hayvan bitki konularında bütününden ayrıca el, kulak, baş, kol, ayak, tüy, yaprak... gibi organlar da yaptırılacaktır. Tezyini resim derslerinde de Yunan, Gotik, Rönesans, Arap, Acem, Osmanlı sanatlarına ait süslemeler de gösterilecektir (M.U. Nezareti, 1325, s. 69-71).

Değerlendirme ve Sonuç

Meşrutiyet dönemi eğitimi, bir yandan toplumun şekillenmesi, öte yandan çağdaşlaşma sorununda önemli görevler yüklenmiştir. Bu sorunlar, okul, öğretmen, kültür, uygarlık vb. sorunlardır. Bu noktada daha önceleri başlayan Çağdaşlaşma / Batılılaşma hareketleri çerçevesinde çağdaş Batı teknik bilgileriyle ilişki (daha çok askeri alanda), yenileşme çabaları, medreseler dışında kurulan yeni okul ve okul programlarıyla ülkemize girmiştir. Meşrutiyet dönemi bu bilgilerin daha serbest, daha tartışmalı ve daha meşru bir şekilde yerleşmesine ve zemin bulmasına sahne olmuştur.

Bu dönem ortaöğretim programlarının incelenmesi sonucu dikkati çeken noktalar, sözkonusu süreç içerisinde özellikle resim dersinin de yerini aldığı, fakati çerik açısından genel bir değerlendirmeye eski, geleneksel sanat anlayışının etkisinden tam anlamıyla kurtulamadığını, ayrıca ders konuları itibariyle dönemin toplumsal ve ekonomik ihtiyaçlarının ön planda tutulduğu söylenebilir.

Müfredat programlarında Resim dersi konuları genel anlamda bir sanat

anlayışı ile değil, öğrencinin geometrik şekilleri kolay çizebilmesi için mühendislik konularına ait şekillerin üzerinde durulduğu görülmektedir.

Öğrencilerin sanatsal zevk ve görüş kapasitesini yükseltmek, dönemin tabiriyle *bedii zevkin temini* ve dolayısıyla iyi görmek, iyi düşünmek anlamında yetilerin geliştirilmesi amacından uzak, salt hendesi konular programın ağırlıklı bir kısmını oluşturmaktadır.

Osmanlı-Türk sanatının niteliği, ders programlarında yer alan sanatsal içerikli derslerin konularına yansımaları kaçınılmazdır. Resim sanatı, özellikle Osmanlı dönemine özgü minyatür sanatı dışında, salt geometrik ve bitkisel ya da tümenden soyuta itilmiş motifler diliyle bir süsleme ögesidir. Bu nedenle programda sık sık geçen eşkal-i mücesseme cisim şekilleri ifadesi ve süsleme konusu yapılması, bitkilerin resmi, tabiattan resim hep süslemeye, "tezyinat"a dönük çalışmalarıdır. Sanat anlayışının toplumda bu yönde gelişmesinde elbette geleneksel ve dini etkenlerin varlığı gözden uzak tutulamaz.*

Okuma yazmanın bir ölçüde adeta kutsal sayılması hat sanatına olan ilgiye ve değer kazandırmıştır. Böylece Osmanlı paradigması içinde okumayazmayla ilgili kavram dizinine orantılı olarak hat, hattatlık, tezhip, kağıtçılık, ciltçilik, kitap, kütüphanecilik, tahta ve maden üzerine kazma ve şekille süsleme yapma sanatları da değer kazanmıştır (Özbilgen, 1985, s. 14). Okul programlarında da gördüğümüz bu çerçevedeki ders konularını daha çok bu tarz süsleme çalışmalarına yönelik olduğu söylenebilir.

Bu durum dönemin toplumsal ve geleneksel konumu gözönünde bulundurulurken değerlendirilmeye birlikte yine de günümüz sanat anlayışı, sanat eğitimi açısından ders konularının yetersizliğini belirtmekte de fayda vardır.

* Bu konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşan Çakaloz'a göre "İslamın bilimsel ve sanatsal anlamda bir betim (tasvir) yasağı getirdiğini kabul etmemiz bugün kesinlikle olanaksızdır. Kimi söylentilere ve öykülere dayalı gösterilen bu yasak özünde çok sağlam öneriler ve kurallara sürekli bir yenilik ve yükselme öğütleyen İslam dininin amacıyla ters düşer ve çelişir aslında..."

Örneğin, İbn-i Abbas'a dayalı bir öyküden sözedilir: İslamlığı kabul eden ve "peki ama hayvan resimleri yapmayacak mıyım, sanatımı bırakacak mıyım?" diye soran bir İranlı ressam: "Evet yapacaksın lakin hayvanların kafalarını kesmelisin, canlı görünmesinler, gayret et ki çiçeklere benzesinler" diye yanıt verilir.

Görülebileceği gibi, bu şiirsel öyküde bile bilimsel ve hele sanatsal bir yasak sözkonusu değildir. Kuşkusuz formel bir anlamda, kafasız figürler değildir önerilen, çiçeklerdir. Tam tersine çok ilginç ve sanatsal tasalı bir yeni öneri vardır önümüzde ve İslam sanatını Batı'nın kaç yüzyıl sonra yakalayacağı bir soyut kavramlı sanata çok eskilerden uzanan bir öneri... İslam sanatının kaçıyor derken yakalandığı bir sanat biçimi. Ama bu espiri bizde toplumun ve çağların değişimiyle evreleşmemiştir bir türlü" (Çakaloz, 1981, s. 23).

Ayrıca plastik sanatlara hiç yer verilmemesi, resim konularının önceden belirlenmesi ve bir cismin, bir modelin yalnızca kağıda aktarılması olarak öğretilmesi diğer eksik bir yön olarak kalmıştır. Bu noktada dönemin eğitimcilerinden özellikle sanat eğitimi üzerinde çalışmaları olan İ.H. Baltacıoğlu'nun okullardaki resim öğretimi konusunda bir gözlemini buraya almak, dönemin eğitim kurumlarındaki resim dersi programı ve uygulamalarının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır :

1912 senesi bir ilk mektebin resim dershanesine girdim. Resim muallimi sınıfındaki kırk çocuğa resim gösteriyordu. Sınıfın ortasında dört ayaklı sehpa üzerinde mikap (küp) üstüvane (silindir) ve eħram (pramit) şeklinde ağaçtan yapılmış cisimler vardır. Hocaya sordum:

- Ne yapıyorsunuz?

- İşte bu modelleri... Çocuklar resmi böyle öğrenirler... dedi.

Aradan beş on sene geçti. Bir gün resim tedaris eden en büyük bir mektebin dershanesine girdim. Duvarda murabba (dörtgen), müselleş (üçgen) vb. şeklinde oyulmuş ve üzerlerine renkli kağıtlar yapıştırılmış mukavva parçaları asılı idi.

- Bunlar nedir? dedim.

- Mektep hocaları için resim modelleri... dediler.

Bazen mücessemlerden bazı musattahlardan intihap (düz yüzeylerden oluşan) edilen bu modeller Türkiye'de resim tedrisatını idare eden kanaatin en aşikâr delilleridir. Bu kanaate göre resmin mevzuu hendesi (geometrik) şekiller ve şeylerdir; resim onların mihaniki ve riyazi surette taklididir!..

(...) Konuşmanın sonunda hoca sorar:

- Fakat size göre bugünkü Türk okullarındaki resim tedrisatı nedir?

- Tekamül etmesini bilmeyen bir telakki (Baltacıoğlu, 1932, s. 256-258).

Dersler, çocuğun yaratıcılığını gündeme getirmekten uzak, sadece görüldüğü cisimlerin şekillerini çizebilme yeteneğinin geliştirilmesine dönük olarak hazırlanmıştır. Konular ağırlıklı olarak hat, güzel yazı için gerekli çizgi bilgisi, pür sanat anlayışından farklı ve süsleme ile ilgili geometrik şekil çizimleriyle doludur. Derslerden amaç sanki öğrencinin güzel sanatlarla olan ilgisini geliştirici, sanatsal zevk ve bakış açısı kazandırıcı olmaktan çok geometri ve mühendisliklerle ilgili teknik bilgi ve becerilerin gelişimini esas almaya yöneliktir.

Daha öncede belirtildiği gibi, programların bu yöndeki eğiliminin nedenleri, toplumun o an içinde bulunduğu sosyal ve siyasal konum, dönemin ekonomik ve askeri gerçekleri (ki ilk resim dersinin askeri okulların programlarıyla müfredata girdiğini hatırlarsak ve Balkan Savaşı'nın gerçekleştiği bir dönem olması nedeniyle programlara askeri mühendislik vb. alanların etkisi olası bir görüş) olarak açıklanabilir.

Söz konusu etkilere örnek olarak 1915 tarihli Sultani Mekteplerin I. Devresi Elişleri derslerinde 4. sınıf ders konuları içerisinde; "Toprak işleri: Toprak

haritalar, ev, kulübe, mağara, mahzen, tuzak, istihkam... gibi inşaat ve mimarî eserlerin yapılmasını sağlamak" (M.U. Nezareti, 1331,s. 51) gibi hususlara yer verilmiş olmasının da dönemin şartlarını açıklar nitelikte olmaktadır. Ders programlarının daha işe yarar, pratik ve teknik becerilerle donatılmış olmasını bu şekilde açıklayabilmek mümkün olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akyüz, Yahya (1995). **Türk Eğitim Tarihi**, İst.
- Baltacıoğlu, İ. Hakkı (1932). **Terbiye**, İst.
- Berkes, Niyazi. (1989) **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İst.
- Çakaloz, O. Zeki (1981). "Sanata Yaklaşımda Atatürk" **Gösteri**, 8, s. 25-27
- Erol, Turan (1983). "Sanayii Nefise Yüz Yaşında" **Gösteri**, 28, s. 74-75
- Gökberk, Macit (1981). "Atatürk ve Uygarlık" **Gösteri**, 6, s. 4
- M.U.N. (Maarifi Umumi Nezareti), (1327). **Mekatibi İbadiyede Tedris Olunan Ulum ve Fünun Müfredat Programı**. Matbaa-i Amire İst.
- _____ (1329). **Mekatib-i Sultaniye Ders Programı**. Matbaa-i Amire, İst.
- _____ (1331). **Mekatib-i Sultaniye Ders Programı**. Matbaa-i Amire, İst.
- _____ (1330). **İnas Sultanisi Sınıfı İptidai ve Teliyesinin Ders Programı**. Matbaa-i Amire İst.
- _____ (1329). **Mekatib-i İptidaiye Ders Müfredatı**. Matbaa-i Amire, İst.
- Özbilgen, Erol (1995). "Tanzimat Dönemi Sınırlarında Bilim-Sanat-Kültür İlişkileri" **İlim-Sanat**, 4 s. 14-17
- San, İnci (1990). "Türkiye'de Güzel Sanatlar Eğitimi" **Eğitim Bilimleri Birinci Ulusal Kongresi (E.P.Ö.)**. Ank., 24-28 Eylül Bildiriler, II, I ss. 246-248
- Tozlu, Necmettin (1989). **İ.H. Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma**. Ank.
- Ülken, H. Ziya (1992) **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İst.
- Yücel, H. Ali (1994). **Türkiye'de Ortaöğretim**. Ank.